

30

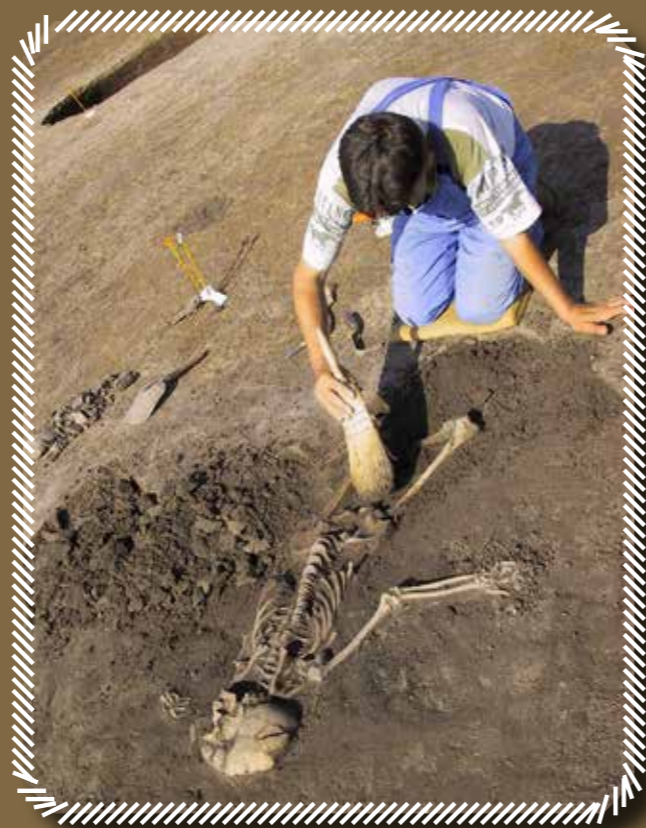
Vándorló testrészek

„élő” halottak

Különleges halottkezelési szokások
a késő bronzkori Kárpát-medencében

Király Ágnes

Körülbelül a Kr. e. 1500–1300 közé keltezhető időszakban a Kárpát-medencében is fel tűnnek a homéroszi eposzokat idéző, gazdag fegyverzettel eltemetett harcos férfiak monumentális temetkezései. A Csehországgal és Délnyugat-Szlovákiával határos Duna menti területeken, a Bakonyban és a Mecsekben, illetve szórványosan az Alföld területén is megtalálható halmokat a korai kutatás a késő bronzkor első felét meghatározó jelenségnek tartotta – olyannyira, hogy ezt a korszakot egyenesen **halomsíros időszakként** aposztrofálta.

Gödörben fekvő holttest feltárása Ludas-Varijú-dűlőn
(fotó: Dobó István Vármúzeum)

Kr. e. 1300 körül aztán az európai „trendekkel” párhuzamosan a Kárpát-medencében is szinte kizárólagossá vált a halotthamvasztás szokása. Az esetenként több száz urnasírból álló temetők nyomán ezt a periódust már urnamezős időszaknak nevezzük. Úgy tűnik, hogy a késő bronzkor második fele jelentős társadalmi változásokat is hozott. Az ipari léptéket öltő bronzművesség és az értékes nyersanyagok távolsági kereskedelme hozzájárult egy igen erős politikai és/vagy fegyveres elit felemelkedéséhez is. Feltételezhetően ehhez a vezető réteghez kötődnek a nehezen megközelíthető hegycsúcsokon és az Alföldön egyaránt hatalmas energiabefektetéssel épített erődítmények is. A több méter magas (földből, fából vagy kőből épített) falakkal és mély árkokkal körülvett „központokkal” egyidős nyílt színi és néhány épületből álló, eldugott zugokban található tanyaszerű települések nyomait is ismerjük.

Gödörbe „hajtogatott” robusztus férfitest Ludasról
(fotó: Dobó István Vármúzeum)

31

Középkorú nő zsurgított váza Ludasról. A holttest mellett egy nagy méretű, összetört tárolóedény darabjai, a hölgy koponyáján pedig égésnyomok láthatóak (fotó: Dobó István Vármúzeum)

A kisebb-nagyobb késő bronzkori települések lakói halottaikat rendszerint a településektől néhány száz méterre található, különálló temetőbe temették. A holttesteket máglyán elégették, a hamvakat urnákba gyűjtve vagy a sírgödörbe szórva, kerámiaedények, ételmellékletek és a halott ruházatához tartozó fémtárgyak kíséretében helyezték örök nyugalomra. Az Északi-középhegység területén élt úgynevezett Piliny-, majd Kyjatice-kultúra közösségeinek temetőiben az urnákat gyakran kőlapokból épített kamrákba helyezték, míg a dunántúli urnamezős kultúra sírkertjeiben a kerámiaedényeket általában egyszerű, kerek gödrökbe süllyesztették. Az Alföld keleti részén az úgynevezett Gáva-kultúra közösségei a jelenlegi ismereteink szerint különböző temetkezési szokásokat gyakoroltak, ám ezek nyomaira a régészeti feltárások során meglepően ritkán bukkanunk. Kis sírszámú, hamvasztásos és korhasztásos rítusú, halmos és sík temetőik a kultúra több tízezer négyzetkilométert lefedő elterjedési területén belül mindössze alig egy tucatnyi lelőhelyről ismertek.

Az 1990-es évek végén a hazánkban is megjelenő „autópálya-régészet” azonban alapjaiban változtatta meg a háromezer évvel ezelőtti Kárpát-medence közösségeiről korábban alkotott képünket. Az elmúlt húsz év talán leghátborzongatóbb felfedezései a késő bronzkori települések tárolóvermeiben és hulladékgyűjtődreiben talált holttestek (vagy sokszor inkább csak testrészek). Csak Északkelet-Magyarországról ma már 25 különböző lelőhelyről nagyjából 150 ilyen objektumot ismerünk.

Felnőtt férfi és egy fiatal vaddisznó kettős sirja Pácín-Alharasztról (fotó: Herman Ottó Múzeum)

Hiába került elő azonban egyre több ilyen a Kr. e. 1300 és 800 közötti időszakból, a leletcsoport megjelenése anynyira változatos, hogy az egyes esetek között első ránézésre semmilyen összefüggés nem fedezhető fel. A holttestek egyesével vagy csoportosan, gondosan elhelyezve vagy ellenkezőleg: erősen bolygatott, sőt égett állapotban is a gödrökbe kerülhettek. Az antropológiai elemzések során kiderült, hogy a holttestek kezelésének módja nem függött sem az elhunytak nemétől, sem az életkorától. A települések objektumaiba „temettek” korfája a természetes populációkéhoz közelített, és – legalábbis a csontokon látható elváltozások hiányában – legtöbbször feltételezhetően természetes halállal halt meg.

Néhány késő bronzkori településen (pl. Ludason, Nyíregyháza-Oroson, Pácín-

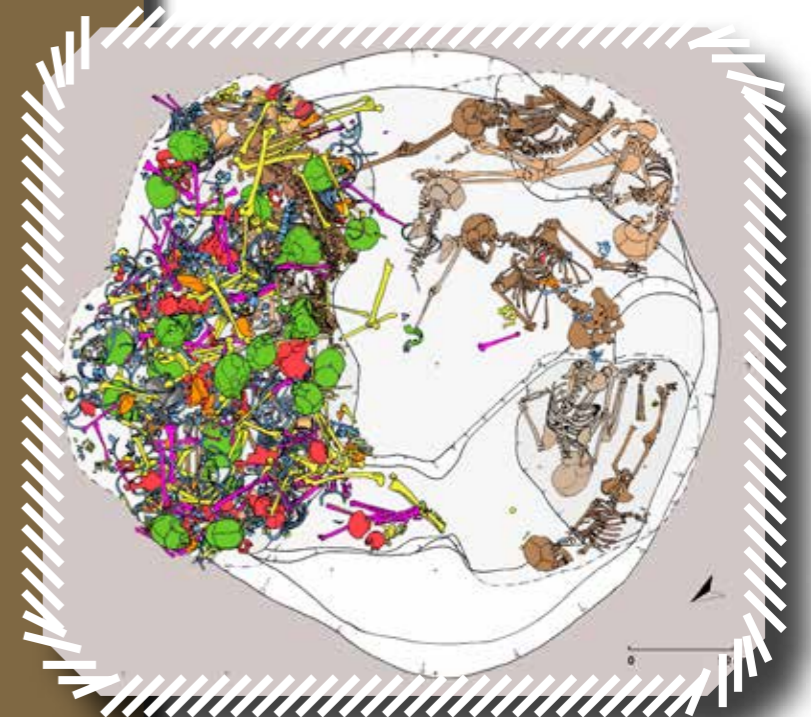
ban vagy Tiszabón) tucatszámra fordultak elő furcsa, természetellenes pózban fekvő holttestek, melyeket látszólag egyszerűen csak bedobtak a gödrökbe. Van ezeken kívül azonban jó néhány lelet (akár ugyanazon a lelőhelyen belül), amely azt sugallja, hogy a gödörben fekvő halottat nem csak sebtében földelték el, hanem talán valamilyen előre meghatározott szertartás szerint temették el. Az egyes testeket sokszor zsugorított vagy magzati pózba fektettek, melléjük a gödörbe egy-egy használati tárgyat: edényeket, őrlőköveket, szövöszéknehezékeket, apróbb bronz- vagy csonteszközöket is helyezhettek. A halottakat nagy ritkán egyszerű, bronzhuzalból készült hétköznapi ékszerek is díszíthették.

Előfordult, hogy az emberi vázak mellett egy-egy kutya, szarvasmarha, ló, kecske vagy vadkan teteme, koponyája, illetve egy-egy agancs is feküdt. Néhány elem kombinációjának feltűnő ismétlődése (pl. őrlőkövek és égetés nyomai, többes temetkezések és állati maradványok együttes előfordulása) azonban arra utal, hogy e különleges esetekben is létezhetett egyfajta, a halottakkal való bánásmódról alkotott kollektív képzet vagy szabályrendszer, valamint, hogy a települések gödreiben talált holttestek fontos szerepet tölthettek be a még élők rítusaiban.

A Pácín határában feltárt késő bronzkori településen összesen 12 igen gazdag urnasír és 6 gödörből előkerült „temetkezés” látott napvilágot. Az egyik ilyen objektumban egy fiatal, súlyos betegségekkel küzdő férfi zsugorított csontváza feküdt, akinek fejét az első 6 nyaki csigolyájával együtt eltávolították, és a medencéje mögé dobták. Az elhunyt vállai közé ezt követően egy kecske levágott koponyáját illesztették, a gödröt pedig betemették. A kegyetlen rituálét némi fantáziával akár büntetésként, akár tisztító szertartásként is értelmezhetnénk, ám az egyelőre rendelkezésre álló adatok csupán az ötleteléshez elegendők.

Kegyetlen rituáléről árulkodik az a pácini lelet is, amelyben a halott fejét eltávolították és egy kecske levágott koponyájával helyettesítették (fotó: Herman Ottó Múzeum)

Több mint 70 egyén maradványait tartalmazó „tömegsír” Pusztataskony határából. A korábban másutt eltemetett holttesteket kihantolták, majd egy hatalmas agyagnyerő gödörbe hordták össze (rajz: Sebők Katalin, Király Agnes, fotó: Tasi Diána)

A késő bronzkori telepéseken talált bolygatott emberi maradványok többsége hosszú idő alatt, természetes úton bomlott el, a csontok felszínén semmilyen jel nem utalt szándékos darabolásra. A még anatómiai helyzetben lévő végtagok és már kiszáradt csontok gyakran csak hosszú évekkel az egyének halála után kerültek arra a helyre, ahol aztán a régészek feltárták őket.

Pusztataskony, Tiszabó és újabban Hódmezővásárhely határában több olyan késő bronzkor végi – kora vaskor eleji település is napvilágot látott, amely segíthet megérteni, mi is történt a gödrökben talált halottakkal. Mindhárom lelőhelyen több tucat ember maradványait (ép és már bomlásnak indult tetemeket, összefüggő testrészeket és csupasz csontokat) tartalmazó, hatalmas gödrök kerültek elő. A leletek aprólékos elemzésével sikerült kimutatni, hogy az objektumokba különböző időpontokban elhunyt és előzőleg földbe temetett egyének maradványai kerültek. A halottakat egy adott időpontban valamilyen ki-hantolták, majd egy helyre gyűjtötték. A még épségben lévő holttesteket szorosan a gödrök falához igazították, föléjük kerültek az eredeti sírokból származó földdel együtt belapátolt, részben felbomlott tetemek és a tiszta csontok.

Mindezeket összegezve egy újabb izgalmas részlet sejlik fel előttünk a késő bronzkor világáról. Minden jel arra utal, hogy az ekkoriban élt közösségek temetkezési szokásai nem korlátozódtak a halottak elhamvasztására és urnasírba temetésére. Gyanítható, hogy a települések objektumaiban ta-

lált, különböző állapotú emberi maradványok valamilyen hosszadalmas temetkezési rítus emlékei. Lehetséges, hogy az élők egyes rítusaiban a halottak fizikai maradványai kitüntetett szerepet is kaptak, és a hétköznapi élettérben elhelyezve különböző szertartásokhoz kapcsolódhattak. Bár még igen messze vagyunk a rejtély teljes megoldásától, idővel talán esélyünk nyílik jobban megérteni, mi minden történhetett a késő bronzkor halottaival, mielőtt és miután fizikai testük az enyészeté lett.

